

อุดมการณ์

ภาวะถึงกาลอวสาน

* เชษฐา พวงหัตถ์

อุดมการณ์ทางการเมืองถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอันหนึ่งของประวัติศาสตร์ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา อุดมการณ์ปรากฏตัวขึ้นมาท่ามกลางความไม่สงบระส่ำระสายทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อันนำไปสู่การก่อรูปก่อร่างสร้างตัวตนของโลกขึ้นมา อีกทั้งอุดมการณ์ยังได้เข้าไปเกี่ยวพันอย่างแนบสนิทในกระบวนการแปลงรูปแบบร่างของสังคมและพัฒนาการทางการเมือง แม้ว่าอุดมการณ์ได้เผยโฉมหน้าออกมาเป็นครั้งแรกในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก ทว่ามันก็ยังสามารถสำแดงฤทธิ์ขยายผลครอบงำไปทั่วโลก อันก่อให้เกิดวาทกรรมทางการเมืองที่ใช้กันเอิกเกริกทั่วทั้งโลกใบนี้ด้วย อย่างไรก็ตาม ทศนคติที่มีต่อบทบาทของอุดมการณ์ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาตินั้นดูเหมือนจะขัดแย้งกันอยู่มากทีเดียว อุดมการณ์มีเข็มมุ่งสู่สังคมนิยม ความก้าวหน้า และความยุติธรรม หรือว่าอุดมการณ์เป็นการนำเสนอโลกทัศน์ที่ล้นเต็มไปด้วยการบิดเบือนเปื้อนเปรอะมาอย่างอันนำไป

สู่ความไร้ซึ่งชั้นดีธรรมแล้วเข้ากดขี่บังคับในที่สุดอย่างไหนกันแน่ วิวาทะนี้สามารถสืบทอดย้อนหลังไปได้ไกลถึงศตวรรษที่ ๑๙ โดยเฉพาะนักคิดผู้ยิ่งใหญ่อย่าง MARX ก็ได้พยายามชี้ให้เห็นเส้นแบ่งที่ชัดเจนระหว่าง “อุดมการณ์” กับ “วิทยาศาสตร์” ข้อสังเกตที่ว่าวิทยาศาสตร์ได้นำเสนอวิธีการสะสมความรู้ของมนุษย์ที่เป็นภาววิสัยและปลอดค่านิยม ซึ่งถือกันว่าเป็นการปลดปล่อยมนุษยชาติให้หลุดพ้นจากพันธนาการของอุดมการณ์อันไร้เหตุผลได้นั้น ในปัจจุบันนี้ก็ได้กลายเป็นมายาคติอย่างหนึ่งไปแล้ว วิทยาศาสตร์มิใช่เป็น ANTITHESIS ของอุดมการณ์ แต่บางทีก็อาจจะถูกมองได้ว่าเป็นอุดมการณ์โดยตัวของมันเองไปด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น วิทยาศาสตร์ได้ถูกนำมาเชื่อมโยงเข้ากับผลประโยชน์ของพลังทางสังคมที่ทรงอำนาจโดยเฉพาะพลังที่เป็นตัวแทนของอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี ดังนั้น วิทยาศาสตร์จึงเข้ามาเกี่ยวพันเกี่ยวพันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และในที่สุดก็ได้สถาปนา

* รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การปกครอง) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตัวเองขึ้นเป็นอุดมการณ์ครอบงำสังคม อุดมการณ์
ไปในที่สุด อุดมการณ์จึงเป็นแค่เพียงวิถีทางที่กลุ่ม
สังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมทั้งสังคมหยิบฉวย
มาใช้เพื่อให้บรรลุถึงซึ่งการรู้สำนึกด้วยตนเอง โดย
ให้เห็นถึงอวสานของลัทธิมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ ที่
เคยเป็นอุดมการณ์หลักอันหนึ่งของโลก **“อวสาน
ของประวัติศาสตร์”** ในทฤษฎีของ FUKUYAMA
นั้น หมายความว่า ประวัติศาสตร์ของความคิดได้
สิ้นสุดลงแล้ว พร้อม ๆ กับการยุติวิวัฒนาการ
พื้นฐาน ความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องความน่าพึง
ปรารถนาของเสรีประชาธิปไตยได้เกิดขึ้นกว้างขวาง
ทั่วโลก ซึ่งในที่นี้ FUKUYAMA คงจงใจหมายถึง
เศรษฐกิจแบบตลาดหรือทุนนิยมและระบบการเมือง
แบบเปิดที่มีการแข่งขันกันนั่นเอง จึงไม่เป็นที่สงสัย
เลยว่าการพังทลาย ของการปกครองแบบคอมมิวนิสต์
ในยุโรปตะวันออกในปี๑๙๘๙และขบวนการปฏิรูป
ในโซเวียตได้พลิกผันคุณภาพของวิวัฒนาการ
อุดมการณ์ที่ครอบคลุมทั่วโลกไปเสียแล้ว แต่อย่างไรก็
ตาม ก็ยังไม่ควรปักใจเชื่อไปเสียทั้งหมดเลยทีเดียว
ว่า นี่คือ **“อวสานของประวัติศาสตร์”** ด้วย

FUKUYAMA ยอมรับว่าทั้งลัทธิชาตินิยมและ
ลัทธิคลั่งศาสนา (FUNDAMENTALISM) ยังคง
เป็นปราชัยตัวถล่มของเสรีนิยมตะวันตก โดยเฉพาะ
ในโลกที่สาม ขณะที่เสรีประชาธิปไตยอาจจะช่วย
เสริมสร้างความก้าวหน้าให้เกิดขึ้นได้ในศตวรรษที่
๒๐ ทว่ายิ่งใกล้จะสิ้นสุดศตวรรษนี้เข้าไปทุกที ก็ยัง
มีหลักฐานเชิงประจักษ์ชี้ให้เห็นภัยคุกคามเกี่ยวกับ
การกลับคืนฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ของอุดมการณ์ที่แตก
ต่างกันไปอย่างมาก โดยเฉพาะที่เห็นได้ชัดก็คือ
อิสลามิกที่เน้นการเมืองซึ่งสลายอิทธิพลตีกันไปทั่ว
ตั้งแต่ประเทศมุสลิมในเอเชีย และแอฟริกาเรื่อยไป
จนถึงในโซเวียตและประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก
เป็นไปได้อีกเช่นกันว่า **“มรดกการของคอมมิวนิสต์”**
ในโซเวียตและยุโรปตะวันออกอาจจะเปิด

ทางให้มีการฟื้นคืนชีพของลัทธิชาตินิยม, ลัทธิ
เชื้อชาตินิยม หรือลัทธิคลั่งศาสนา มากกว่าที่จะ
เป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่เสรีประชาธิปไตยอย่างราบ
รื่นและไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ยิ่งกว่านั้น FUKUYAMA
ยังมีทฤษฎีแบบเดียวกับเสรีนิยมยุคแรก ๆ
ซึ่งเชื่อว่าทุนนิยมอุตสาหกรรมจะช่วยให้มีการขยาย
ขยายเคลื่อนคลายทางสังคมและความมั่งคั่งทาง
วัตถุสำหรับสมาชิกทุกคนในสังคมอันเป็นการผลักดัน
ให้พลเมืองทุกคนเห็นพ้องต้องกันว่าทุนนิยมเป็นสิ่ง
ที่ถูกต้องและมีเสน่ห์เย้ายวนใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็
คือ FUKUYAMA เชื่อว่ามีทางเป็นไปได้ที่จะบรรลุ
ถึงซึ่งความเห็นพ้องต้องกันอย่างกว้างขวาง และ
เป็นสากลเกี่ยวกับลักษณะของ **“สังคมที่ดี”** อย่างไร
ก็ตาม มันจะบรรลุถึงได้ก็ต่อเมื่อสังคมได้ถูกรังสรรค์
ขึ้นแต่ให้สามารถสนองตอบผลประโยชน์ของกลุ่ม
สังคมทั้งหมดและทำให้ความมุ่งมาดปรารถนาของ
พลเมืองในฐานะปัจเจกบุคคลสัมฤทธิ์ผล แม้ว่า
ตลาดในระบบทุนนิยมจะได้สำแดงตนออกมาให้เห็น
แล้วว่ามิมีประสิทธิภาพ ทว่าก็ยังมิอาจล้าหุบได้
แล้วประกาศโครมลงไปอย่างอหังการว่า ทุนนิยม
ปฏิบัติต่อชนชั้นทางสังคมหรือปัจเจกบุคคลทั้งหมด
อย่างเสมอภาคกัน ความขัดแย้งและวิวัฒนาการ
อุดมการณ์ยังไม่น่าจะถึงกาลอวสานลงไปได้ใน
ปลายศตวรรษที่ ๒๐ ด้วยชัยชนะเด็ดขาดทั่วโลกของ
เสรีนิยม ซึ่งก็คงไม่ต่างไปจากกรณีที่เคยมีการคาด-
การณ์กันไว้ว่าสังคมนิยมจะกำชัยอย่างแน่นอนใน
ปลายศตวรรษที่ ๑๙

มองให้ลึก ๆ จะเห็นว่า การยืนยันอย่างเอาจริง
เอาจังในเรื่อง **“อวสานของประวัติศาสตร์”**,
“อวสานของอุดมการณ์” หรือ **“อวสานของการ
เมือง”** นั้น โดยตัวของมันเองแล้วก็มีลักษณะเป็น
อุดมการณ์ ข้อเสนอเหล่านี้แต่ละอันโดยเนื้อแท้แล้ว
ก็คือ ความพยายามที่จะวาดภาพให้เห็นว่าชุดของ
ความคิดและค่านิยมทางการเมืองโดยเฉพาะชุดหนึ่ง

มีความเหนือกว่าคู่แข่งทั้งหมดของมัน และจะเป็นจริงเป็นจิ้งจอกมาได้ก็แต่โดยการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงชัยชนะเด็ดขาดเท่านั้น อาณัติของประวัติศาสตร์ได้ถูกขุดเอาขึ้นมาใช้รองรับสนับสนุนคุณค่าความถูกต้องชอบธรรมของอุดมการณ์เฉพาะอันใดอันหนึ่งเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นสังคมนิยมแนวมาร์กซิสต์, ทฤษฎีการสถาปนาอัตลักษณ์ร่วมหรือชุดของเป้าหมายร่วมกันมาชุดหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ อุดมการณ์จึงไม่ควรถูกมองว่ามีลักษณะของการปลดปล่อยให้เป็นเสรีหรือการกดขี่บังคับพอ ๆ กับไม่ควรถูกมองว่าเป็นเรื่องถูกหรือผิด อุดมการณ์เป็นอะไรก็ได้ทั้งนั้น ลักษณะการของอุดมการณ์ได้ถูกรังสรรค์ปั้นแต่งขึ้นมาโดยพลังทางประวัติศาสตร์ พร้อมกับถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมและการเมืองไปด้วยในตัว ดังนั้น อุดมการณ์จึงกลายเป็นลักษณะที่จำเป็นอันจะขาดเสียมิได้ของมนุษย์ภาวะ

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าพอจะมีนักคิดทางการเมืองบ้างไหมที่พร้อมจะประกาศโผล่ออกมาว่า อุดมการณ์ได้เคยหรือควรจะต้องถึงกาลอวสานกันเสียที ข้อเสนอในช่วงแรก ๆ อันหนึ่งก็คือ ความเชื่อที่ว่าการเมืองโดยตัวของมันเองนั้นสามารถปลานาการหรือถูกบดทำลายให้สิ้นซากไปได้ กล่าวอย่างกว้าง ๆ การเมืองก็เป็นกิจกรรมทางสังคมซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อใดก็ตามที่ปรากฏให้เห็นซึ่งความขัดแย้ง การเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นที่สวนทางกันหรือผลประโยชน์ที่เป็นปฏิปักษ์กัน โดยเนื้อแท้แล้ว การเมืองก็คือความพยายามที่จะหาข้อยุติให้กับความขัดแย้งทางสังคมไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม ดังนั้น การเมืองจึงปรากฏตัวให้เห็นได้เมื่อเกิดความคิดเห็นไม่ลงรอยกันขึ้นในชุมชน (แม้กระทั่งในระดับครอบครัวก็ตาม), เมื่อเกิดความเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างชุมชนหรือชนชั้นทางสังคมด้วยตนเอง และเมื่อความขัดแย้งทวีความรุนแรงขยายผลถึงระดับชาติ การเมืองจะสามารถ

เดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางแล้วอวสานไปในที่สุดได้ก็ต่อเมื่อความขัดแย้งได้ถูกแทนที่ด้วยความผสมผสานและฉันทานุมติ ซึ่งนักคิดทางการเมืองบางคนเชื่อว่ามีทางเป็นไปได้เช่น ชาวมาร์กซิสต์และอนาธิปไตยชนก็ได้มองว่า “อวสานของการเมือง” มีทางเป็นจริงเป็นจิ้งจอกมาได้ ชาวมาร์กซิสต์เชื่อว่า ความขัดแย้งหลักในสังคมเป็นเรื่องของเศรษฐกิจและอยู่ในรูปของความขัดแย้งทางชนชั้นระหว่างนายทุนกับกรรมกร หรือระหว่างคนรวยกับคนจน อย่างไรก็ตาม ถ้าหากทุกคนได้ครอบครองความมั่งคั่งทัดเทียมกันแล้ว รากเหง้าของความขัดแย้งก็จะถูกกำจัดไปได้ รวมทั้งการเมืองก็หมดความจำเป็นไปด้วย ทรรศนะดังกล่าวนี้เองที่ MARX ได้แถลงไว้ใน การคาดการณ์ว่า เมื่อบรรลุถึงซึ่งการเป็นคอมมิวนิสต์ที่สมบูรณ์แล้ว รัฐก็จะ “ปลานาการ” ไปในที่สุด เพียงแค่ข้อเท็จจริงที่ว่าเป้าหมายดังกล่าวนี้ยังมีอาจบรรลุถึงได้นั้นไม่ได้ช่วยพิสูจน์แต่อย่างใดว่ามันไม่มีทางเป็นไปได้ ทว่านี่เป็นวิธีทัศน์แบบยูโทเปียอย่างแน่นอนอยู่ดี แม้ว่าถ้าจะยอมรับกันว่าความขัดแย้งหลัก ๆ ทั้งหมดเป็นเรื่องเศรษฐกิจ ความสามารถที่จะสนองตอบความต้องการทางวัตถุยังคงถูกจำกัดอยู่ดีด้วยข้อเท็จจริงที่ว่าทรัพยากรทางเศรษฐกิจนั้นมีอยู่อย่างจำกัดจำเขี่ย บางทีความมั่งคั่งสมบูรณ์พูนสุขอย่างถ้วนทั่วนั้นอาจจะเป็นได้แค่เพียงความฝันอันสุดเอื้อม ทว่าในปัจจุบันนี้นั้นข้อเท็จจริงนี้ก็ได้รับการยอมรับว่ามีความสำคัญด้วยการสำเหนียกมากยิ่งขึ้นถึง “ขีดจำกัดในการเติบโต” ของสภาวะแวดล้อม ยิ่งกว่านั้น ประสิทธิภาพของลัทธิบริโภคนิยมในสังคมอุดมโภควัตถุเช่นตะวันตกนั้น ดูเหมือนแทบจะไม่ได้ช่วยยืนยันสนับสนุนความเชื่อที่ว่า ความต้องการทางวัตถุสามารถได้รับการสนองตอบตลอดไป ยิ่งมนุษย์มีสิ่งต่าง ๆ มากเท่าไรมนุษย์ก็ยิ่งละโมภมากขึ้นเท่านั้น ถ้าการเมืองเป็นเรื่องของ “ใครได้อะไร” กันแล้วละก็คงจะเป็น

การยากเอาการทีเดียวที่จะมองเห็นว่า การเมืองจะถึงกาลอวสานลงได้ในที่สุด

ในกรณีอื่น ๆ นักคิดอีกหลายคนก็ได้ยอมรับกันว่าการเมืองอาจจะดำรงคงอยู่ต่อไป ทว่าพร้อม ๆ กันนั้นก็กลับคาดการณ์กันถึง **“อวสานของอุดมการณ์”** เอาไว้ด้วย ถ้อยแถลงที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นของ DENIEL BELL ในงานนิพนธ์ชื่อ THE END OF IDEOLOGY (1960) BELL ได้รับความประทับใจอย่างล้นลึกจากข้อเท็จจริงที่ว่า นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การเมืองในตะวันตกมีลักษณะการที่ส่อให้เห็นความลงรอยกันระหว่างพรรคการเมืองสำคัญ ๆ และการไม่มีความแตกแยกหรือวิวาทะทางอุดมการณ์กันอีกทั้งลัทธิฟาสซิสต์และลัทธิคอมมิวนิสต์ได้สูญเสียความนิยมไปขณะที่พรรคการเมืองที่ยึดอุดมการณ์ทั้งสองซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่นั้นก็มีพรรคคณะที่ไม่ลงรอยกันเพียงแค่ว่า ใครควรจะได้รับมอบความไว้นับถือเชื่อใจให้เป็นผู้รังสรรค์ความเติบโตทางเศรษฐกิจและความสมบูรณ์พูนสุขทางวัตถุเท่านั้น อันที่จริง ถือได้ว่านั่นคือชัยชนะของเศรษฐกิจเหนือการเมือง การเมืองได้ถูกลดทอนความสำคัญลงไปให้เป็นแค่เพียงปริศนึ่วิชาการว่าจะอนุมัติอุดมโคคาภาวะขึ้นมาได้ **“อย่างไร”** และยังถือกันว่าต่อไปนี้จะจะไม่มีการตั้งข้อสงสัยเชิงจริยธรรมหรือเชิงปรัชญาเกี่ยวกับ **“สังคมที่ดี”** กันอีกต่อไปแล้ว อันที่จริงนั้น อุดมการณ์ก็แทบจะไม่ได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องแต่อย่างใดเลยเสียด้วยซ้ำไป

อย่างไรก็ตาม ขบวนการที่ BELL ให้ความสนอกสนใจนั้นกลับมิใช่เรื่องของ **“อวสานของอุดมการณ์”** แต่เป็นเรื่องการปรากฏตัวของความสอดคล้องต้องกันทางอุดมการณ์อย่างกว้างขวางในบรรดาพรรคการเมืองหลัก ๆ ซึ่งก็หมายถึง การสิ้นสุดของวิวาทะเชิงอุดมการณ์นั่นเอง ในทันทีที่สงคราม (โลก) ยุติลงตัวแทนอุดมการณ์ตะวันตก ๓ กระแส

หลัก ๆ อันได้แก่ เสรีนิยม, สังคมนิยม และอนุรักษนิยม ต่างก็หันมายอมรับในเป้าหมายร่วมกันของ **“ทุนนิยมแบบจัดการ”** (MANAGED CAPITALISM) อย่างไรก็ตาม เป้าหมายอันนี้โดยตัวของมันเองแล้วก็เป็นเรื่องของอุดมการณ์อยู่ดี กล่าวคือ มันได้สะท้อนให้เห็นถึงการยืนหยัดศรัทธาอย่างเหนียวแน่นในเศรษฐกิจแบบตลาด, กรรมสิทธิ์ของเอกชน และแรงจูงใจทางวัตถุที่ถูกหล่อหลอมเข้าเป็นเนื้อเดียวกันกับความเชื่อในเรื่องสวัสดิการสังคมและการแทรกแซงทางเศรษฐกิจ อันที่จริงแล้วอุดมการณ์ของ **“ทุนนิยมแบบสวัสดิการ”** (WELFARE CAPITALISM) หรือ **“ประชาธิปไตยแนวสังคม”** (SOCIAL DEMOCRACY) ได้กำชัยชนะเหนือคู่แข่งชั้นทั้งหมดของมันเรียบร้อยแล้ว ยิ่งกว่านั้น ชัยชนะครั้งนี้ก็ได้รับการพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าเป็นเพียงชัยชนะชั่วคราวประเดี๋ยวประด๋าวเท่านั้น ดังเช่น ในทศวรรษ ๑๙๖๐ ก็ได้ประจักษ์กันแล้วถึงการปรากฏตัวขึ้นมาของความคิด **“ซ้ายใหม่”** ที่นับวันจะยิ่งทวนกระแสมากยิ่งขึ้นและก็ถือได้ว่าเป็นการหันกลับมารื้อฟื้นความคิดแนวมาร์กซิสต์กันขึ้นมาใหม่อีก รวมทั้งการขยายตัวของอุดมการณ์แนวใหม่ ๆ อย่างเช่น เฟมินิสม์ และนิเวศนิยม ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจในทศวรรษ ๑๙๗๐ มีส่วนช่วยผลักดันให้มีการหันกลับใจไปสนใจกันใหม่อีกในหลักการตลาดเสรีที่เคยถูกมองข้ามไปหลายปีก่อนหน้านั้นและก็ได้ช่วยกระตุ้นให้มีการสร้างทฤษฎี **“ขวาใหม่”** ขึ้นมาด้วยอันเป็นการท้าทายฉันทานุมัติยุคหลังสงคราม (โลก) ทำที่สุดข้อเสนอเรื่อง **“อวสานของอุดมการณ์”** นั้นได้ให้ความสนใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับพัฒนาการในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกและได้ละเลยข้อเท็จจริงที่ว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์ยังคงวางหลักปักรากตื้นที่มั่นที่ไว้อย่างเหนียวแน่นในโซเวียต ยุโรปตะวันออก